

Recenzija romana *Kao da me nema* autorice Slavenke Drakulić

Tena Vinković
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijeset

Slavenka Drakulić hrvatska je spisateljica rođena 1949. godine u Rijeci. Trenutno živi na relaciji Zagreb-Švedska, a svoje knjige piše na hrvatskom i engleskom jeziku. Njezina djela, prevedena na dvadesetak jezika, tematiziraju svakodnevicu u socijalizmu, a nakon 1989. godine i rat. Zanimljivo je kako je njezina prva publicistička knjiga *Smrtni grijesi feminizma* iz 1984. godine jedan od prvih priloga feminizma u Jugoslaviji. U sličnom su tonu i ostala njezina djela, u kojima je okrenuta ženskom tijelu, bolestima i traumama, a nekoliko je djela posvetila i velikim ženama poput Fride Kahlo i Dore Maar.

Iz njezinog priličnog opsežnog opusa izabrala sam roman *Kao da me nema*, koji je prvi put objavljen 1999. godine. Tema je romana rat u Bosni, a naglasak je stavljen na svakodnevicu žena koje provode nekoliko mjeseci u logoru gdje proživljavaju užase, od kojih je silovanje na dnevnoj bazi stavljeno u prvi plan (autorica, kako bi naglasila strahote koje tamošnje stanovništvo prolazi, spominje i muškarce, točnije vojnike koji zahtijevaju od očeva da siluju vlastite sinove). Na samom kraju romana nalazi se kratak pogovor u kojem autorica iznosi kako je glavna junakinja romana pozvana da svjedoči na Međunarodnom sudu za ratne zločine u Den Haagu protiv kapetana M.L., a koji je u romanu nazvan samo Kapetan. Također, autorica navodi kako zna da se glavna junakinja romana vratila u Bosnu, točnije u Sarajevo. Iz toga saznajemo da je riječ o stvarnoj osobi, a i da ju s razlogom nazivam junakinjom. Radnja romana obuhvaća razdoblje od kraja svibnja 1992. godine do 28. ožujka 1993. godine. Mjesto radnje su selo B. i logor u Bosni, Zagreb, Karolinska bolnica u Stockholmu, Švedska, dok se kroz sjećanja glavne junakinje povremeno vraćamo i u predratno Sarajevo. Upravo u spomenutoj bolnici počinje i završava radnja ovog romana, dok između pratimo putovanje glavnog lika do navedene bolnice. Iz navedenog se može zaključiti kako je kompozicija romana uokvirena.

Ono što bih istaknula na samom početku jest da nije samo glavni lik stvarna osoba, nego su svi likovi romana doista postojali, a vjerujem da

postoje i danas. Iz toga razloga autorica navodi njihov inicijal umjesto cijelog imena. Naime, tijekom romana se u zajedničkom ispovijedanju žena koje su preživjele silovanje, spominje osjećaj krivice i srama koji svaka od njih ima. Silovane su žene krivile same sebe za zločin koji im se dogodio (pr. jer nisu otišle iz svog mjesta, čak i države čim su čule da je rat doista počeo), ali ponajviše su osjećale veliku sramotu i strah. Nisu se smatrale žrtvama u smislu da žele tražiti pravdu. Nisu željele da itko sazna za zlo koje im se dogodilo jer su se bojale da ih društvo, obitelji ili muževi ne odbace! Sukladno tomu, možda njihovi inicijali ne označavaju njihova stvarna imena jer ga nisu željele otkriti, kako se ne bi nikada saznalo za njihovu *sramotu*.

Predstavimo sada ukratko glavnu junakinju, nazvanu S. Riječ je o učiteljici u kasnim dvadesetim godinama, s mnogo prijatelja i dečkom kojeg je upoznala na moru i s kojim izmjenjuje pisma. Majka joj je Srpkinja, ali ona nikada u tome nije vidjela problem, a otac Bosanac i žive ugodnim životom u Sarajevu. Ima i mlađu sestru L. Zbog posla odlazi iz Sarajeva u bosansko selo B. Nije svjesna ratne opasnosti sve do trenutka kada u selo dolazi vojska, a u njezin učiteljski stan upada mladi vojnik i daje joj upute da se što brže spakira i spusti u školsku dvoranu. Zanimljiv je prikaz same S. koja u svoj ruksak pakira novu crvenu haljinu i kožne cipele misleći da će joj možda zatrebati tamo gdje će otići, iz čega se može vidjeti koliko S., ali i ostale žene koje će ona susresti tijekom boravka u logoru, nisu bile svjesne opasnosti novonastale situacije. Za njih je rat još bio daleko, negdje na bojišnici! Sa surovom realnošću S. se suočila u trenutku kada vojnici izvode sve muškarce iz prostorije (pri čemu se muškarci ne opiru, što dodatno zgraža S.) nakon čega se negdje u daljini čuju pucnjevi. Upravo činjenica kako se nitko od ljudi, kasnije samo žena, ne opire situaciji u kojoj se nalaze nego se mire s njom zgraža S. Ona svoje propitkivanje i potrebu za reagiranjem tumači činjenicom da je fakultetski obrazovana za razliku od ostatka grupe. Nakon prvotnog šoka, vezanog dakle za strijeljanje muškaraca, uskoro od žena s kojima boravi u dvorani i na putu prema logoru saznaje da njezina obitelj više nije u njihovom stanu, nego da su nestali. Za roditelje je gotovo sigurno da su ubijeni, dok za sestru i dalje postoji mala nada da se spasila. Za nju u tom trenutku, tom spoznajom, počinje rat u Bosni, ali i rat sa samom sobom. Kroz roman pratimo njezino formiranje iz žene koja propitkuje, analizira, želi znati zašto se sve ovo događa, iz žene koja se želi pobuniti u ženu koja se

miri sa svojom sudbinom, prestaje razmišljati o obitelji i prijateljima, preživljava. Tijekom boravka u logoru upoznaje i druge žene koje ne smatra prijateljicama, više suputnicama u paklu kojima je cilj preživjeti. Kad već spominjem taj pakao, misleći na ženski logor, željela bih istaknuti kako autorica romana apsolutno nigdje ne ide u detalje, ne posvećuje stranice detaljnim opisima načina na koji su te žene ponižavane. U svega nekoliko redaka ona vas uspije šokirati, rasplakati ili izazvati osjećaj mučnine!

Boravak u logoru možemo promatrati kao svojevrstu gradaciju užasa, od dolaska u logor koji je nekadašnje skladište, odlaska u „žensku sobu“, postajanje Kapetanove ljubavnice kako bi preživjela (ili kako S. to jednostavno naziva - kurvanje), spašavanje i naposljetku trudnoća kao vječno sjećanje na taj pakao. Sam je logor vrlo šturo opisan, ali njegov nam izgled nije ni važan. Važno je ono što se događa u njemu, a što je za cilj imalo oduzeti svakom pojedincu koji u njemu boravi dostojanstvo. Jer što ostane od čovjeka kada izgubi svoje dostojanstvo? S. je autorici opisala situaciju kako su veliku nužnu vršile u skupinama nasred polja. Jednostavno bi morale čučnuti, obaviti svoje i vratiti se u logor, dok bi ih sljedeće skupine gledale zajedno s naoružanim vojnicima. Oduzimanje ženskog dostojanstva najbolje je vidljivo, naravno, u glavnom problemu koji ovaj roman obrađuje, a to je problem masovnog silovanja žena. U logoru o kojem S. svjedoči postojala je „ženska soba“ u koju su odlazile najljepše, izabrane žene. Ona je u njemu završila u lipnju, a već prve noći brutalno ju siluju trojica muškaraca. Poniženje očito nije bilo dovoljno veliko zbog čega joj se jedan od njih odlučio pomokriti u usta i natjerati ju da guta njegovu mokraću. Da joj pokaže kako ona za njih nije apsolutno ništa. S. je nakon spomenutog događaja nekoliko dana provela u nesvijesti. Zanimljivo je da nakon njezinog buđenja iz nesvijesti kao da otkrivamo novu S., koja se sada miri sa svojom sudbinom (kao uostalom i sve žene koje borave u „ženskoj sobi“) jer se više nema snage boriti. Tijekom njezinog boravka ondje upoznajemo i ostale žene koje dijele istu sudbinu. Međusobno se tješe i bodre, ali ne pričaju što im se događa kada ih vojnici odvedu. Jedna od žena, zapravo djevojaka, čija me sudbina rasplakala i izazvala u meni val mučnine te potrebu da na neko vrijeme pauziram s romanom, jest sudbina mlade A. Ona uporno tvrdi da ima petnaest godina, iako je svima ondje jasno da ima možda trinaest. I ona je u „ženskoj sobi“ i prolazi sve što i ostale djevojke. Jednog dana po nju

dolazi skupina vojnika i doziva ju imenom, što je ostalim ženama bilo čudno jer muškarcima nije bilo bitno njihovo ime dokle god služe svrsi. A. je u vojnicima prepoznala bratove prijatelje (ističem ovdje kako je i A. muslimanka) koji joj govore kako je njezin brat živ i da pođe s njima. Žene su se nadale da se spasila, međutim, šok je uslijedio kada su ju sljedećeg dana vratili u sobu. A. su unutra unijeli poput leša. Bila je živa, ali je njezino tijelo bilo mrtvo. „Na grudima, na čelu i na leđima ima nožem urezan križ i četiri ćirilična slova s. (...) A. umire nakon tri dana.“¹ To nije jedini takav slučaj. Kroz roman smo upoznali E., također jednu od zatvorenica, koja je u logoru obavljala dužnost liječnice. Došla je u logor s dvanaestogodišnjom kćeri, a S. joj je pomagala u brizi za bolesne. Sudbina njezine kćeri još je jedan tragičan događaj koji vas natjera da se zgrozite nad životom i pravdom. E. je bila cijenjena među muškarcima zbog svog zanimanja, što ne znači da i ona nije prošla kao S. Međutim, njezin je glavni cilj bio da njezina kćer ne prođe kroz isto zbog čega je ženama (između ostalog i S.) krala zlato i davala ga vojnicima. Tragedija leži u tome da je u tome uspijevala do samog kraja, gotovo do dana kada su sve one trebale napustiti logor. Naime, zadnju večer boravka u logoru S. dobiva hitan poziv da napusti sobu i dođe u logor jer je E. na samrti. Moja prva pomisao bila je da je vjerojatno ostala trudna, međutim, počinila je samoubojstvo. Razlog tomu jest da je njezina dvanaestogodišnja kćer večer prije oslobođenja toliko puta silovana da je umrla od ozljeda! Spomenula sam ranije Kapetana i trenutak kada S. sebe, ali i ostale naziva kurvama. S. svoj spas od ostalih muškaraca pronalazi u Kapetanu jednostavnom računicom da je bolje da ju ima jedan nego cijela vojska. Možemo reći da u njemu čak pronalazi jednu dozu utjehe, čak i zabave koliko je to bilo moguće, ali je s njim imala duge razgovore, gledala televiziju i dobro se hranila. To je, naravno, plaćala. Ostale žene u „ženskoj sobi“ bile su joj zavidne, barem je ona tako sebi opravdala njihovo ponašanje. Ovo spominjem iz razloga što sam prethodno opisala gradaciju koja postoji u romanu. Od S. koja ostaje bez dostojanstva dolazimo do S. koja odlučuje taj gubitak dostojanstva iskoristiti na najbolji mogući način, a to je da spasi sebe, ili barem ono što je ostalo od nje. Na samom kraju ona se uspijeva i spasiti iz logora i doći do Zagreba. Međutim, ni tamo nije doista spašena jer saznaje da je trudna čak pet mjeseci. Ne zna tko je otac njezinog djeteta jer je toliko muškaraca prešlo preko nje da im ne zna ni lica.

1 Slavenka Drakulić, *Kao da me nema*, 2010., Profil, Zagreb, str. 72

Pretpostavlja da je najveća šansa da je to Kapetan. Tu se upoznajemo s novim problemom s kojim su se tada žene susretale, a o kojem se također niti danas ne priča. Riječ je o djeci koja su začeta silovanjem. Upoznajemo se čak i s pričama žena koje su svoju djecu davile vlastitim rukama nakon njihova rođenja jer ih nisu htjele, a kad su saznale za trudnoću bilo je prekasno za pobačaj. S. je također prekasno saznala za trudnoću. Njezin je cilj bio odlazak u Švedsku i dijete joj je u tome predstavljalo problem. Svoj je cilj ipak ostvarila, a zahvaljujući poznanici koju je tamo pronašla odlučila je dati dijete na posvajanje odmah po njegovu rođenju. Do zapleta dolazi nakon što rađa jer iz neznanih razloga dijete stavljaju u krevet do njezinog. Zanimljiv je njezin tijek misli u tom trenutku: od gađenja i mržnje preko polaganog buđenja emocija. Od toga da ga ne želi ni pogledati do trenutka kada ga uzima u naručje da ga umiri. Jer dijete nije ništa krivo. Izgleda da rat ipak nije oduzeo njezino dostojanstvo, da nije maknuo čovjeka iz nje.

Nakon podulje recenzije željela bih još jednom istaknuti kako sam apsolutno oduševljena činjenicom da autorica ni u kojem trenutku ne ide u detalje, ali vam se čitajući roman jasno formiraju slike u glavi, proživljavate bol i gađenje zajedno s junakinjom, odnosno junakinjama romana. Mislim da ste uspjeli dobiti percepciju samog romana. Ponavljam, naglasak je stavljen na zločine koji se događaju u prvom redu ženama, ali i čitavoj jednoj skupini ljudi kojoj se željela oduzeti ljudskost. Na primjeru naše junakinje vidimo da u tome ipak nisu uspjeli! Ona i njezino dijete vratili su se u Sarajevo, a što je bilo s njima, kao i s ostalim likovima nikada nećemo znati. Oni će proživljavati svoj bol do kraja života, a zbog uvjerenja da je to što im se dogodilo sramota, proživljavat će ju sami.

Bibliografija

Drakulić, Slavenka. *Kao da me nema*, Profil, Zagreb, 2010.